

להסתכל על דבר שהיה שם

מבט על תמונה של ספריית בית המדרש למורים לעברית בקזבלנקה, 1955

דוד גרנ'

1ן הערויות המצולמות הרכות על החיים היהודיים במרוקו ראוי להתעכב על תמונה אחת שצולמה בשנת 1955. נראה בה הרב יצחק רוש, יליד העיר תלמסאן באלג'יריה, על רקע חלק ממרפי ספריית בית המדרש למורים לעברית-בקזבלנקה. הוא בתר לשלון מהמדרש מסכת תלמודית ולהצטלם כשהוא מביט בעמוריה. דוש, תלמיד סודיסט מובהק, הציב בספרייה שלא במקרה את המסכתות במרף בגובה המיטבי שלא דרש ממנו להתכופף או להגביה את ראשו. המסכתות הגדולות כולטות ואפשר לזהות בנקל את שמותיהן הכתובים באותיות של זהב או כסף. התמונה הנדירה מאפשרת להסתכל לדג

על ספריית בית המדרש בשכריר של מציאות שהתקיימה ללא פקיע, או במלותיו של התאורטיקן הצרפתי רולאן בארת, על "דבר שהיה שם". אילו ספרים מונחים במדפים הגלויים ובאלה שעין המצלמה לא תפסה ומה מלמדת הספרייה על המוסר? קטלוג הספרייה לא נשמד ועל כן נותר לנסות ולהות ספרים נוספים בתמונה ולחבר פיסות מידע אחרות שישלימו את הספרייה באופן חלקי.

עניינו של רוש בתלמוד החל בלימודיו בישיבת "עץ חיים" באודאן, שכראשה עמד רבי דוד אשכנזי, רבם הראשון האחרון של יהדות אלג'יריה. שלוש הישיבות בערים הגדולות של אלג'יריה, אודאן, אלג'יר וקונסטנטין, שנשאו את השם "עץ חיים" עברו בשנות העשרים רפורמה בתוכנית ההכשרה שהנהלה על ידי רבנים מהמוניות

ולספרות עברית חרשה שנלמדו בבית המדרש למורים. בתוכנית הלימודים היו שיעורים על סופרים ומשוררים כיצחק בר לוזינון, אחד העם, יהודה כדלא, יהודה קרני, אשר ברש, רוש שמעוני, יהודה יערי, וכמוכן עגנון וביאליק. לימוד השידה והספרות העברית החדשה סייע לתלמידי בית המדרש לעבור בהצלחה בשנת הלימודים האחרונה את הבחינה לקבלת "התעודה הירושלמית". התעודה היתה פרי שיתוף פעולה של האוניברסיטה העברית ו"האיגוד העולמי לחינוך העברי בתפוצות", פרויקט שבראשו עמד פרופ' שלמה רב גויטיין. הבחינה קבעה את רמת ההישגים של הנבחן בשיפה העברית ובקנייני רוח ישראל והעניקה פטור מן הבחינה לעברית שנדרשו לעבור סטודנטים שסיימו לימודי תיכון בתפוצות והגישו מועמ

הרב יצחק רוש על רקע חלק ממדפי ספריית בית המדרש למורים לעברית בקזבלנקה, 1955. צילום: באדיבות פול דהאן

בחלקו השמאלי של המרף השני מלמטה מוצב ספר עב כריס שעל שדרתו מדבקה לבנה ומעליה הכותרת: "ספר מורה נבוכים". בהמשך המרף מונח הספר "אמונות ודעות" לסעדיה גאון. בתוכנית הלימודים של בית המדרש לא מופיע במפורש שמו של "מורה נבוכים" לרמב"ם, בשונה מ"משנה תורה" שהוקדש לו שיעור ייחודי, ובכל זאת למדו תלמידי בית המדרש על "מורה נבוכים" במסגרת שיעור של הרב רוש, בימי שבת טרם תפילת מנחה, שענייניו פילוסופיה ודומי מחשבה יהודית מימי הביניים. במסגרתו למדו גם את "הכוזרי", "אמונות ודעות" ו"חובות הלבבות".

בעיתון "נוער" (Noar), שיצא לאור בצרפת תחת קזבלנקה, פורסם באפריל 1949 כי באותו זרדש התארה בשיעורו של הרב רוש האינטליקטואל היהודי-אלג'ירי אנדרה שר דאקי, שעסק באותם ימים בתרגום "חובות הלבבות" לצרפתית ודן עם התלמידים על הספר שיצא לאור שנה לאחר מכן.

בצמוד לספר "אמונות ודעות" מוצבים שני כרכים בעטיפה לבנה של כל "שירי רבי שמואל הנגיד", חמישה ספרים בשלושה כרכים. הכרך השמאלי הוא "בן משלי" וברתת הכרך השני אינה בהידה. האם ייתכן שבמקרה זה הניח רוש ספרות מימי הביניים מהמרחב היהודי-ספרדי-ערבי? קשה לענות על שאלה זו כי רוב הספרים לא ניתנים לזיהוי, אולם השירים "מת אב" ו"הים ביי" ני ובינר" נלמדו במסגרת שיעורי ספרות בשנה השנייה, שהוקדשה לשירת ימי הביניים ובה נלמדו יצירותיו של שמואל הנגיד לצד אלה של שלמה אבן

כשיתוף עם הקונסיסטוריה כאלג'יריה, ועד לענייני רת שהוקם על פי הדגם הצרפתי ורשת החינוך "כל ישראל חברים".

בעת מלחמת העולם השנייה הגיע רוש למ" רוקו והחליט להישאר בה לאחר שקיבל הזמנה מסגן נשיא כ"ח ז'יל ברונשוויג לייסד ולנהל את בית המדרש למורים לעברית. רוש הכשיר את המורים כהשדאת תוכנית ההכשרה שאליה נחשף בישיבת "עץ חיים". גלמרה שם השפה הצרפתית ולימודים כלליים אך ניתן מקום משמעותי למקצועות הקורש, לימוד השפה העברית והתרבות העברית הלאומית, וכל אלה מקבלים ביטוי בספרייה.

במדף מעל המסכתות בצד שמאל כולט ספר שחוד קטן עם סמלה של הוצאת דכרי: "כל שיי" רי ביאליק". שמו של המשודד הלאומי ושיריו נפוצו כקדכ שחתי השפה העברית כערי מרוקו וכמנועונים הנקראו שיהו. רוש השתייך לחטי" רי ביאליק. עוד מימי נעוריו, וכקיי" 1934, בעת ששימש רב צעיר בישיבת "עץ חיים" כאודאן, שלח מסדק ליומנים לעיתון "דבר" עם מותו של המשודד: "כח ותלמידינו אלהבי כיאליק ומעריציו פה אורן, צפון אפריקה, בוכים כמד נפשם על אכזן המשודד הנפלא. מאנו הנחם כי הנשר איי ננו. מי יתן ויהיו שידיו להם למשיב נפש".

לצד ספר שירי כיאליק מוצבת המהדורה "כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון" בשבעה כרכים, כהוצאת שוקן מקיי" 1953. כחלקו המי רכזי של אותו מדף יש כמה עותקים של "על פרשת דרכים", מסותיו של אחד העם, שיצא לאוד החל בשנות הארבעים בשיתוף של הוצאת דכרי ו"הוצאה עברית". בקצה הימני עוד סד" דה בהוצאת דכרי ושני כרכים לכנים בהוצאת שוקן. נראה שכל המדף העליון הוקדש לשידה

רות ללימודים כאוניברסיטה העברית. תלמידיו כית המדרש כקובלנקה ניגשו לבחינה לא משום ששקלו לימודים גבוהים בישראל, אלא מתוך הכרה באיכות הבחינה והגושפנקה המקצועית והיוקרתית שהעניקה למורים בקהילות במרוקו. נחזור לספרייה. במרפיים מונחים ספרים הכרוכים בכריכה אישית, וקורב לוודאי שמי רוכז כספרים עתיקים וכתבי יד שרכש רוש במסעותיו במרוקו. בתוקף תפקידו כמנהל בית המדרש וכאחראי על הקורסים ללימוד עברית שהתקיימו כערי מרוקו בחסות הג'וינט, יצא תכופות לנסיעות כרחכי הממלכה שבמסגרתן רכש ספרים וכתבי יד. אשר כנפו העיר בספרו האוטוביוגרפי "הכינור ואני", שיצא לאוד בשנה האחרונה, כי הרב רוש הגיע לעירו מוגאדור וד" כש חלק מספרייתו המפוארת של רבי רור יפלה לאחר מותו ב-1944. יפלה פעל בחוג משכילים שקם בסוף המאה ה-19 במוגאדור והיה לו-חלק משמעותי במיסוד "שירת הבקשות" במרוקו. הוא נמנה על עורכי האנתולוגיות "דני ושמחי" (וינה, 1890) ו"שירי ירירות" (מראכש, 1921), שנכתבו והדפסו לציבוד הפייטנים במרוקו.

ברור לחלוטין כי מרפי הספרייה כבית המי דרש כללו את האנתולוגיות של "שירת הבקי שות" וקבצי פיוטים נוספים, מכיוון שתוכנית הלימודים כללה לימוד פיוטים. לימוד זה המי שייך מסורת ארוכה של לימוד הפיוטים במרוקו, שהתקיימה ככתים פרטיים, ככתי כנסת וכישיי-בות. המורה והרב אסדה חזן, לימים רב משטרת ישראל ושירות בתי הסוהר, לימר ככית המדרש פיוטים. במסגרת שיעוריו למדו התלמידים את הטקסט ואת הלחן. בתוכנית הלימודים נכללו פיוטים של שלמה אבן גבירול, ישראל נג'ארה, רבי דוד חסין ועוד רכים אחרים.

ויהודה אלהרדי.

ייתכן שחלק מהספרים בתמונה נמסרו לס" פריית בית המדרש מתאגיר "תקומה לתרבות ישראל", שהוקם לאחר מלחמת העולם השני ניה ושם לו מטרה להציל את אוצרות הרוח והתרבות היהודיים ששרדו את תורבן יהדות אירופה. לנוכח הריס החיים היהודיים כאירופה נכצר מהארגון לשקם או להשיב את נכסי הת" רכות לקהילות שהושמרו והוא התרכו כאיסוף, קיטלוג ותלוקה מחדש של אוצרות התרבות שלא נמצאו להם בעלים, כחתאם לצרכים של הקהילות היהודיות כעולם שלאחר המלחמה. כ-1950 קיבלה ספריית בית המדרש כקובלנקה אלף ספרים, בתוכם ספרי דרוש, פרשנות התל" מוד, הלכה, ש"ת ולקסיקונים.

כנב התמונה נכתב: "לכבוד הרב ד"ר היר" שברג למזכרת, אייד תשט"ו. בית מדרש למר" דים קובלנקה מרוקו". ב-1955 (תשט"ו) יצא גרול חוקריה של יהדות צפון אפריקה חיים זאכ הירשברג למסע לימור ומחקר כארצות המג" רב ולאחריו פידסם ספר מסע שפוקרתו "מא" רץ מכוא השמש: עם ייודי אפריקה הצפונית כארצותיהם". בספרייתאיר כי בשכת ששה בקובלנקה התאדה ככית המדרש והתרשם מי ריעות התלמידים. "הופתעתי ממש כראותי כמה דל הוא המטען שמבאים אותם התלמידים ככיתות הנמוכות, וכיצר משתפר המצב כמיהה שהם שוהים במוסד, ומגיעים לשליטה בשפה, לידיעת התנ"ך, היכדות עם גמרא ודינים; גם הספרות העברית החדשה אינה חלק רדזין כש בילם". מבלי להתכוון פרש הירשברג את קווי המיתאר של תוכנית הלימודים של בית המדרש ואת המרפיים של הספרייה, שזכה לצילום מזכרת שלה.